

SA EXAM PAPERS

YOUR LEADING PAST YEAR EXAM PAPER
PORTAL

Visit SA Exam Papers

www.saexampapers.co.za

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 2 (P2)

HUKURI 2021

TIMARAKA: 70

NKARHI: Tiawara ti $2\frac{1}{2}$

Papila leri ri na 17 wa tipheji.

SWITSUNDZUXO NA VUXOKOXOKO

1. Hlaya swiletelo leswi hi vukheta u nga si sungula ku hlamula swivutiso.

U nga ringeti ku hlaya phepha ra swivutiso hinkwaro. Xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji leyi landzelaka kutani u fungha tinomboro ta swivutiso swa tibuku leti u dyondzeke tona lembe leri.
2. Papila leri ri na SWIYENGE swa MUNE:

XIYENGE XA A: Novhele (35)
XIYENGE XA B: Ntlangu (35)
XIYENGE XA C: Swirungulwana/Swihungwana (35)
XIYENGE XA D: Vutlhokovetseri (35)
3. Hlamula SWIVUTISO SWIMBIRHI ntsena, xivutiso XIN'WE ku suka eka SWIYENGE swin'wana na swin'wana SWIMBIRHI.

XIYENGE XA A: NOVHELE
Hlamula xivutiso xo huma eka novhele leyi u yi dyondzeke.

XIYENGE XA B: NTLANGU
Hlamula xivutiso xa ntlangu lowu u wu dyondzeke.

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA
Hlamula swivutiso swimbirhi swo huma eka buku ya swirungulwana/swihungwana leyi u yi hlawuleke.

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI
Hlamula swivutiso swimbirhi swo huma eka buku leyi u yi hlawuleke.

Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.
4. Landzelela swiletelo leswi nga emasungulweni ya XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA hi vukheta.
5. Nombora tinhlamulo ta wena ku ya hilaha swivutiso swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.
6. Sungula XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.
7. Nkarhi lowu pimanyetiweke: Tirhisa timinete ta kwalomu ka 75 eka XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA.
8. Tsala swi basa no vonaka.

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI

XIYENGE XA A: NOVHELE		
Hlamula swivutiso swa novhele leyi u yi DYONDZEKE.		
NOMBORO YA XIVUTISO	TIMARAKA	NOMBORO YA PHEJI
1. <i>Ndzi ngo tinciki</i>	35	5
XIYENGE XA B: NTLANGU		
Hlamula swivutiso swa ntlangu lowu u wu DYONDZEKE.		
2. <i>Byokota Madlayisani</i>	35	7
3. <i>Ku dyela nyama ematlukeni</i>	35	10
XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA		
Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka swirungulwana HINKWASWO.		
4.1 'Swa antswa ndzi phula byi hola'	18	12
4.2 'Ku fela kondlo'	17	13
XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI		
Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka swithokovetselo HINKWASWO.		
5.1 'U nga hleki'	17	15
5.2 'Sorisa'	18	16

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO U HLAWURILE SWIVUTISO HI MFANELO:

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungho wa nghwaju ku kombisa leswaku u hlawurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

NONGONOKO WO TIKAMBA			
XIYENGE	NOMBORO YA XIVUTISO	NOMBORO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA NGHWAJU (✓)
A: NOVHELE (Swivutiso swa ximbangu)	1	1	
B: NTLANGU (Swivutiso swa ximbangu)	2/3	1	
C: SWIRUNGULWANA/ SWIHUNGWANA (Swivutiso swa ximbangu)	4.1 + 4.2	1	
D: VUTLHOKOVETSERI (Swivutiso swa ximbangu)	5.1 + 5.2	1	
LEMUKA: Tiyisisa leswaku u hlamurile swivutiso eka swiyenge SWIMBIRHI ntsena.			

XIYENGE XA A: NOVHELE**XIVUTISO XA 1: NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga hansi ka wona.

XITSHURIWA XA A

'A yi dye yi siya marhambu Nkhavelana, phepha Muhlave ndzina, phepha Muhlave wa ku vengwa, phepha nkatanga,' ku vula nsati wa yena N'wa-Xitlhelana hi rito ro tshoveka, rito ro khongotela, rito leri a ri komba ku vaviseka loku a ku ri embilwini ya yena. 'U ta mi lombamba a ya kwihi?'	
'A ndzi lavi no tiva lomu a nga yaka kona. Loko u swi kota u ngo ho n'wi mita, a ndza ha lavi no n'wi vona laha mutini wa mina.'	5
'A mi n'wi rivaleli mbuya ka tata wa Manayila, n'wi rivaleleni nkata mina, n'wi rivaleleni papa. Xana ko hlola yena ku endla mhaka yo tano? Kasi kona loko vatolo va ku kuwa ra le thyakeni u dyisa hi n'wana, a va vula yini? A va nga vuri swona sweswi swi fa...'	
'Heyi, heyi, heyi! U nga lavi ku ndzi hlambisa timbilu wena, u nga ndzi lavi e ta le mpfungwe,' ku hlamula nkulukumba Ntekele hi ku honokela nsati. 'Kuwa ra le thyakeni, kuwa ra thyakeni, i mani la tsakelaka ku dya swa le thyakeni?'	10
Dyana u ri wena kuwa rhelero <i>not me</i> . Ku nga ri mina wo tswi i Gula-tino wa Xoxololo. O, wa n'wi yimelela hi? Leswi vulaka leswaku hi wena u n'wi rhumaka ku famba endla miharhi-harhi. Mi ta yi huma swin'we loko u nga ndzi tivi, ndzi Nkhavelana mina.'	15

- 1.1 Xana a ku lo humelela yini ku kondza N'wa-Xitlhelana a xavelela Ntekele hi ndlela leyi? (2)
- 1.2 Hlamusela vumunhu bya N'wa-Xitlhelani. (Boxa timhaka timbirhi ntsena.) (2)
- 1.3 I yini lexi a xi endla leswaku Ntekele a hlundzuka ku hundza mpimo eka ntshaho lowu? (2)
- 1.4 Ntekele a a ri na tihanyi, boxa swin'wana SWIMBIRHI leswi tiyisisaka mhaka leyi eka tsalwa. (2)
- 1.5 Marito ya Rice loko a vulavula na tata wa yena Ntekele loko a ku: 'Salani ... Xikwembu lexi mi xi gandzelaka hi ku hiteka na ntiyiso, a xi sale na n'wina xi mi katekisa ...' ya hi paluxela yini hi ku titwa ka yena? (3)
- 1.6 Xana loyi a a hlundzukisile Ntekele u helele kwihi endzhaku ka loko a sukile ekaya? (2)
- 1.7 Kun'wana eka tsalwa ku vuriwa leswaku, 'Famba xihunguki ndzina ...' Xihunguki swi vula ku ... (1)
 - A va n'wana wo ka a nga tsakeli swa kahle.
 - B rhandzana na nhwanyana.
 - C va na mahanyelo yo ka ya nga amukeleki.
 - D kuma swilo u nga swi tirhelangi.
- 1.8 Ntekele u ti vula wa vito ra ndhuma. Xana a a dume hi yini? (1)

- 1.9 Hikwalaho ka yini Rice loko a tivula a nga swi lavi ku thya n'wana wa yena vito ra William? (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA B

Nkulukumba Ntekele yena, Mpfuleni u lo na huma, o sala a ticukumetela kunene esofeni leri a ri ri kwalaho, a tikhomelela nhloko leyi kutani a yo vila kunene a ku ntsee! Marito ya Mpfuleni a ya ha twala ya vuyelela etindleveni ta yena. Mpfuleni a a n'wi rhukane ngopfu. Xana Mpfuleni a a xi kuma kwihi xitiyanhlana xo n'wi hlambela hi ndlela leyi? Xana a a tshemba yena Lefty? Ina, swa tikomba handle ka ku kanakanisa leswaku a a tshemba yena. Hmmm, swa rivala hakunene a swi orhi ndzilo, Mpfuleni wa yena ku va a cate na Lefty ...! Ku ehleketa kunene hi Lefty, nkulukumba Ntekele a sa a ku dyu, dyu, dyu, hi xirhami – xirhami xa ku chava.	5
Yoo, hambi u to yini loko loko Lefty a n'wi tela? Xana u ta tivhikela njhani? Swa antswa a namba a songa rigogo ra ha tsakama, a nghena ehansi a ya naro. Aawa, a baleka a ya naro a siya ndyangu ni bindzu ra yena! Sweswo a nga ka a nga swi endli. Kambe xana u to swi yini, hikuva a ku na n'anga. Lefty u ta ta ku n'wi khexe, khexe, khexe! Swa antswa a yisa mhaka ya yena emaphoriseni. Ina, wona ya ta vona hilaha ya nga n'wi biyelaka hakona ... Ohohoo, hambi a a n'wi bela yini Mpfuleni. Loko a a lo n'wi hlongola kunene.	10 15

- 1.10 Xana Mpfuleni a a karhatiwile hi yini ku kondza a vula tata wa yena 'ntsumi ya Sathana'? (2)
- 1.11 I yini lexi a xi endla leswaku Ntekele a tela hi ku chava loko a ehleleketa Lefty? (2)
- 1.12 Hikokwalaho ka yini Ntekele a a kanakana ku ya emaphoriseni? (2)
- 1.13 A ku nga ri xikongomelo xa Mpfuleni ku xavisa Ntekele eka Lefty. Tiyisisa mhaka leyi hi leswi humeleke loko Mpfuleni a fika eka Lefty. (2)
- 1.14 Ehandle ka Jamboti, Lefty na Walk Tall boxa vito ra xirho xin'wana xa vandla ra tiVultures? (1)
- 1.15 Loko Ntekele a ku: 'Swa antswa a namba a songa rigogo ra ha tsakama,' a vula leswaku ... (2)
- 1.16 Norho wa Ntekele loko a hlamuriwa hi N'wa-Xitlhelana loko a ku: 'Ndzi ta etlerisa ku yini ni ndzilo lowu?' Xana ndzilo wu kombisa yini evuton'wini bya Ntekele? (2)
- 1.17 Xana hi wahi maendlelo yo hoxeka lama tirhisiwaka hi Ntekele ku tshinya na ku ololoxa swiphigo loko vana va yena va hoxile ke? Kongomisa nhlamulo ya wena eka leswi humeleleke Mpfuleni. (2)
- 1.18 Xana ndlela leyi Mpfuleni a tiviseke Ntekele hayona leswaku yena se i nsati wa Lefty ya amukeleka ke? Seketela nhlamulo ya wena. (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU**XIVUTISO XA 2: BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA C

UN'WANA WANSATI:	Ku pfumala nuna i maxangu. Loko a ndzi ri na yena a ndzi nga ta yi vona mihlolo leyi ndzi yi vonaka.	
GEZANI:	<i>(A vona mahlakulelo ya vona, hikuva a va boxile ndzima.)</i> Hoo! ndza swi vona leswaku ma tirha hakunene. Loko mo ndzi yingisela ndzi nga mi wisisa sweswi ku kondza ku fika Muvhulu nimixo.	5
VAVASATI:	Wena hi ku tsakelela sweswi.	
UN'WANA WANSATI:	Mi nga twi loko a hi khahla, a hi ku lulama ka yena. Phela hi nga hlongoriwa loko ho hunisa hi nga tirhi.	
MAKHANANA:	<i>(Loyi nkarhi hinkwawo a a lo timiyelela leswaku vuxaka bya yena ni ndhuna byi nga tipaluxi.)</i> Mina ndzi lo swi vona xikan'we leswaku ndhuna ya hina yi ni tintswalo. Futhi heyi, a va talanga vo fana ni nuna loyi!	10
GEZANI:	<i>(Hi ku twa rito ra ku nuna loyi.)</i> Mi tirhile swi ringene, mi ta vuya hi siku leri hi nga twanana rona. Wena u nga ambala khanikha yo tshwuka tana haleno ndzi ku vutisa swin'wana. <i>(Wansati wa vanhu a tiyela.)</i> Byalwa bya xibaha byi le kwihi namuntlha?	15
MAKHANANA:	Byalwa a byi humi emugangeni wa ka hina.	
GEZANI:	A ndzi vutisi sweswo, ndzi ri byalwa bya xibaha byi kwihi namutlha?	20
MAKHANANA:	Phela ndzi vula byona bya xibaha leswaku a byi humi emugangeni wa ka hina. <i>(VAVASATI lavan'wana a va swi vonile leswaku bulo leri ri vula swin'wana; loko swi nga ri kona ri hlola tikulu.)</i>	25

- 2.1 Hi kwihi laha Makhanana a lerisiwile ku heleketa kona leswi a rhumiwile ku swi xava hi Gezani. (1)
- 2.2 Hi byihi vuxaka lebyi nga kona exikarhi ka Gezani na Mavundza? (1)
- 2.3 Makhanana a fanele ku ya hlangana na Gezani hi nkarhi wa ... (1)
- A nimadyambu.
B nimixo.
C nindzhenga.
D mahlambandlopfu.
- 2.4 Kun'wana eka ntlangu lowu Makhanana u kombela ku tlhelela exilungwini na na Mathebula. Hlamusela xivangelo xo lava ku tlhela na yena. (2)

- 2.5 Xana Mathebula u vula yini loko a ku: '... ntirho wa mina wu ni xinkwa' loko Makhanana a ku: 'mo tshika ntirho ...' (2)
- 2.6 I vamani lava a va lerisiwile hi n'anga ku ya teka khuwana exigurumbanini? (2)
- 2.7 Hikokwalaho ka yini Makhanana a boherile mali leyi a nyikiwile hi Gezani? (2)
- 2.8 Xana loko Mathebula a vuya hi le xilungwini a ku ri na yini eka Rikhotso? (2)
- 2.9 Nyika vonelo ra wena ehenhla ka ku va N'wa-Risimati a arile ku sumela Gezani risimu na ku va a boxile marito lawa ya nge '... ndzi chava ku tsalela ndhuna papila ... ndzi chava swinene ku tsalela gayisa papila.' (2)
- 2.10 Gezani a a tekela Mathebula ehansi. Seketela mhaka leyi u yi kongomisa eka mavulavulelo ya yena na Makhanana loko va ri laha a va rhambiwile kona. (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA D

MAVUNDZA:	Swi lo yini?	
MAKHANANA:	A hi mina ndzo lorha. Leswi nga ta humelela vhiki leri taka swa ndzi chavisa.	
MAVUNDZA:	U nga chavi nchumu. Kasi a wu tshembi leswaku ximudyana lexi ndzi na xona xi ta tirha masingita?	5
MAKHANANA:	Ndza kholwa, yo va milorho ya chavisa.	
MAVUNDZA:	Hi nawu hi hina a hi fanele ku fuma tiko ku nga ri va-Magamana swi nga hava ni tshevele ni yin'we. Ho swi tsetselela a hi ta swi dlaya hina vamakhwiri-xa-tika-xo-pandza-khwiri ra mbhongolo hi xintihwana.	10
MAKHANANA:	Hambi mo pandza mbhongolo khwiri hi xintihwana loko mi fika eka mina mi ta vuya ehansi.	
MAVUNDZA:	Ku nga ri wena loko hosi yo ka yi n'wi fambisa ndzi enghenile la. Ndzi ta pfanga no hlongola xinsatana xa mina lexo fa tihlo ra ximatsi.	15
MAKHANANA:	Mi nga miyelanyana ndzi twa ku khohlolanyana hala handle kumbe i nsati wa n'wina lowa rihuhu, phela a nga mi landza hikuva wa swi tiva leswaku ha rhandzana.	
MAVUNDZA:	Xi nge ti xa wu tiva nawu wa mina.	
MAKHANANA:	Se ku nga va ku khohlola mani?	20
MAVUNDZA:	Va tele vafambi-va-vusiku, kumbe i Mkhawana xidakwa xa muganga.	
MAKHANANA:	O byi nwisa ku yini byalwa bya kona? Phela mi tiva tihuku ta chika sweswi, na n'wina mi fanele ku tilunghisa mi ta famba mi nga voniwanga hi munhu. (<i>Vavanuna va swi twile hinkwaswo leswi a swi vulavuriwa hi timbabva ta rihanyo ...</i>)	25

- 2.11 Boxa ndhawu leyi swimunhuhatwa swi vulavulaka swi ri eka yona? (1)
- 2.12 Xana marito ya Mavundza ya leswaku: 'Xi nge ti xa wu tiva nawu wa mina...', ma hi paluxela yini? (2)

- 2.13 I yini xa n'anga Mavundza lexi hisiweke hi Mazibuko hi nkarhi lowu a n'wi tumbelerile? (1)
- 2.14 Xana Mathebula a a vula vamani eka vumbhoni bya yena loko a ku: 'Ndzi te ndza ha pavalarile ndzo twa rito ra mbhaha na nkuku? (2)
- 2.15 I mani a nga nyika Mathebula vuthala bya laha Maluleke na Makhanana a va ri kona? (1)
- 2.16 Makhanana u twisile nuna wa yena ku vava. Kombisa ntiyiso wa mhaka leyi hi ku seketela hi leswi nga eka tsalwa. (2)
- 2.17 Hi byihi vutlhari lebyi tirhisiweke hi hosi Magamana ku kuma ntiyiso wa ku dlayiwa ka Gezani? (2)
- 2.18 Aneka vonelo ra wena mayelana na endlelo ra N'wa-Rimbelule ro sala nuna hi le ndzhaku na loko a n'wi rhukanile. (2)
- 2.19 Hlamusela leswi N'wa-Rimbelule a byi kumiseke xiswona vumbhoni lebyi a byi nyikeke hosi Magamana mayelana na rifu ra Gezani. (2)
- 2.20 Xana a wu ta n'wi tsundzuxa yini N'wa-Rimbelule eka xiyimo lexi a ri eka xona? (3)

[35]

XIVUTISO XA 3: KU DYELA NYAMA EMATLUKENI – DJ Risenga

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA E

MA'AM JOYCE:	A swi karhati, mina ndzi to ya kwale. A ndzi lavi leswaku a ta, titshunxela laha kaya, hikuva tanihilaha ndzi nga vula ekusunguleni, ndhawu leyi yi na valoyi. Nakona a ndzi lavi vanhu va ta ku moo, va ku va ta vona n'wana. Le Kremetart un'wana na un'wana u vona swa yena, u ta ntsena loko a rhambiwire, i mahanyelo ya le sababini wolawo, ya xilungu.	5
MZAMANI:	Kambe a swi nga bihangu loko a ndzi swi tivile swa ha ku sungula. A ndzi nga ta kaneta kumbe ku sengisa munhu, ku ku byela kona, u ku byerile, a hi swona, kutani hi nga jekajekisani hi sweswo, swi kahle ku papalata vuciva emhakeni leyi.	10
MA'AM JOYCE:	Kambe a ndzi ngo hi hetile hi mhaka leyi. Ndzi ta longa ndzi ya kwale Kremetart ndzi ya seketela n'wananga, a ndzi nga byeli munhu la ka Siyandhani hi mhaka ya Vukosi ku kondza a tshunxeka. Va na milomo ngopfu.	
MZAMANI:	Mana wa Piet yena a wu nga n'wi byeli? Hi nawu na yena a a fanele a va kona. Nakona a nga tshami eKremetart phela. Se swi vula leswaku a nga laveki ku ya vona Vukosi na Piet loko swi ri tano?	15
MA'AM JOYCE:	Sweswi swi nga ta endlekisa xiswona.	

- 3.1 Xana vanhu lava a va bula va ri kwihi? (1)
- 3.2 Hlamusela hi ku komisa leswi a va bula hi swona. (2)
- 3.3 Mzamani u tikomba a ri eku vileleni, xana a nga va a vilerisiwa hi yini eka mhaka leyi a va bula hi yona? (2)
- 3.4 Nyika xivangelo xo va Ma'am Joyce a a nga lavi ku teka switsundzuxo swa nuna wa yena. (2)
- 3.5 Hlamusela nkongomelo wa mutsari eka tsalwa leri. (2)
- 3.6 Hlamusela leswi Ma'am Joyce a swi endleke swo hambana na leswi a fanele ku swi endla ku seketela Vukosi loko a kuma n'wana. (2)
- 3.7 Xana swi fanerile leswaku mana wa Piet a ya tshamela ku velekiwa ka n'wana wa Vukosi? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 3.8 Kun'wana eka tsalwa leri Ma'am Joyce u byela Mzamani leswaku vanhu va ka Siyandhani '... Va na milomo ngopfu ...' leswi hi byelaka leswaku ...
Hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti landzelaka:
- A va rhandza ngopfu swakudya
B va vulavula ngopfu timhaka ta vanhu
C va hlamulela etlhelo
D va nwa ngopfu byalwa (1)
- 3.9 Loko wena a wu ri Mzamani, a wu ta va u tekile xiboho xihi loko u tivisiwa leswaku Vukosi u bihile emirini? (2)
- 3.10 Xana u titwa njhani hi matikhomelo ya Ma'am Joyce eka tsalwa leri? (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA F

MA'AM JOYCE:	Ndzawini! (<i>Wa gogondza.</i>) Hi te ndzawinee! (<i>Ku ta Piet enyangweni.</i>)	
PIET:	Ahe, ngenhani. (<i>U vula hi ku pfula nyangwa, a va kombetela hi xandla leswaku va nghena, mahlo ya yena ya le ka maambalelo ya vamanana lava.</i>)	5
MA'AM JOYCE:	Hi ndzawutilee! (<i>U vula hi ku halahala a lava ndhawu yo tshama.</i>)	
VUKOSI:	Tshamani kwalaho sofeni. (<i>Va manyana esofeni lerikulunyana va ri vambirhi. A ku na rin'wana leri hundzaka rero laha ndlwini. Kambe a va ta ringana loko a va nga ri na miri havambirhi ka vona. A va ta ringana kahle.</i>) Hi vuyisile ka! Mi ta mi ri njhani?	10
MA'AM JOYCE:	Ahe! Ha, hi valava, n'wina mi kwihi?	
VUKOSI:	Na n'wina mhani Xilavi mi pfukile? A mi ta ta rini kwala loko mhani a va nga mi kokangi va ta na n'wina?	
XILAVI:	A va ndzi kokangi. Ndzi lo va khomisa ndlela ndzi ta vona laha mi nga tumbela kona, na ku beriwa hi moya. (<i>Va hlekanyana hinkwavo. Vukosi u langutile maambalelo ya Xilavi na mana wakwe, Ma'am Joyce.</i>)	15
PIET:	(<i>U nghena endlwini endzhaku ka ku pfala nyangwa. Ana se ri sungula ku dzwihala.</i>) Hi xewetile no mi vuyisa.	
XILAVI:	Hi xeweta n'wina Munene.	20
PIET:	Ahe! Ana hi swi twile leswaku mi ta mi pfukile. (<i>Ma'am Joyce u miyerile, a nga hlamulani na Piet hikuva i mukon'wana. O languta ethelo na le hansu ntshaha.</i>) Kambe mi nwa namuneti ya njhani?	

- 3.11 Xana Xilavi i mani naswona a a tirha kwihi? (2)
- 3.12 Xana vanhu a va sola yini eka maambalelo ya Ma'am Joyce na Xilavi siku leri va nga ya eka Vukosi na Piet? (2)
- 3.13 Nyika vito ra hahani wa Piet. (1)
- 3.14 Hikokwalaho ka yini Ma'am Joyce a nga hlamulani na Piet loko va ri eKremetart? (2)
- 3.15 Kombisa xikhovolelo lexi nga kona exikarhi ka matikhomelo ya Ma'am Joyce na xivangelo xa ku ka a nga hlamulani na Piet. (2)
- 3.16 Hikokwalaho ka yini hahani wa Piet a hatlisile ku tlhelela ekaya loko Vukosi a kumile n'wana? (2)
- 3.17 Ku va Ma'am Joyce a rhambile Xilavi ematshan'wini ya Mzamani ku famba na yena eKremetart ku ya seketela Vukosi swi hi komba yini hi yena? (2)
- 3.18 Ku va Xilavi a nga swi tivi leswaku va ya eku etleleni eKremetart na leswaku Vukosi a ya kuma n'wana rini swi kombisa yini hi vunghana bya yena na Ma'am Joyce? (1)
- 3.19 Loko a wu ri Piet, a wu ta va u endlile yini loko Xilavi a holovisa hahani wa wena va kala va wisa Vukosi a vaviseka? (3)

[35]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA**XIVUTISO XA 4: XAMUGANGA – SJ Malungana na KA Khosa****4.1 'SWA ANTSWA NDZI PHULA BYI HOLA' – SJ Malungana**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA G

Ntshikiwana u vuyile exikolweni a dyile nkaka. U fikile a gogondza enyangweni wa hofisi ya nhloko ya xikolo. Kutani a nghena. U fikile a veka phepha leri eka rona a longoloxile vadyondzisi lava a a hehla leswaku va twanana na vana va xikolo.

Nkulukumba Salani swi n'wi siyile a yimisile tindleve leti a ti sungula ku 5
phikizana ni nhloko. U hetelerile hi ku kuma matimba ya ku vutisa
Ntshikiwana swin'wana mayelana ni mhaka leyi.

'Ntshikiwana, xana u ni vumbhoni bya mhaka leyi u ndzi nyikaka yona?' Ku
vutisa Nkulukumba Salani.

'Vumbhoni byi na vanhwanyana valava, kumbe mi ya kuma vuxokoxoko 10
etitlasini leti va dyondzaka kona. Vadyondzisi vona va nga ka va nga humi ni
ntiyiso mayelana ni manyala lawa,' ku gimeta Ntshikiwana. Nkulukumba
Salani u vonile swi fanerile ku vitana vanhwanyana lava khumbekaka leswaku
a ta va konanisa ha un'we-un'we.

'Sasavona, ndzi kombela leswaku u ndzi byela ntiyiso lowu heleleke 15
mayelana ni leswi ndzi lavaka ku ku vutisa swona. Ntiyiso hi wona wu nga ni
matimba ya ku ntshunxa munhu un'wana na un'wana loyi a lavaka ku pfuniwa
hi ku hetiseka.' Nkulukumba Salani a hetelela hi ku tshuneta xitulu xakwe
ekusuhi swinene ni tafula leswaku a ta rhiya ndleve kahle.

'Sasavona, xana vuxaka bya wena na thicara Phyandlasa byi sungurile rini? 20
Ku vutisa Nkulukumba Salani.

4.1.1 Nyika mbangu lowu vanhu lava va vulavulaka va ri eka wona. (1)

4.1.2 Hi xihi xiyimo xa Salani entirhweni? (1)

4.1.3 Hlamusela xivangelo xo va Salani a vutisela Sasavona hi ta vuxaka
bya yena na mudyondzisi Phyandlasa. (2)

4.1.4 Xana ku humelerile yini hi Salani endzhaku kaloko a a biwile hi
Hetisani? (1)

4.1.5 I yini lexi nga endla leswaku Salani a rhamba nhlengeletano ya
vadyondzisi ya xihatla? (2)

- 4.1.6 Kun'wana eka xirungulwana ku vuriwa leswaku, '... Salani u vonile swi fanerile leswaku ... a hatla a yi ba ya ha ri ni mahika.' Ku hatla a yi ba ya ha ri ni mahika swi vula ...
- Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga yona eka leti landzelaka:
- A ku dya swakudya swa ha hisa
B ku famba nkarhi wa ha ri kona
C ku tirha nkarhi se wu herile
D ku vulavula mhaka ya ha ku humelela (1)
- 4.1.7 Hi xihi xivangelo lexi susumeteke Ntshikiwana ku ya mangalela vadyondzisi eka Nkulukumba Salani. (2)
- 4.1.8 Mahlamulelo ya Phyandlasa loko a vulavula na Salani ya hi paluxela vumunhu bya njhani hi yena? (2)
- 4.1.9 Hlamusela ntlimbo lowu Sasavona a vangeriwaka hi vatswari va yena. (2)
- 4.1.10 Vito ra xikolo ra 'Tsandzeki', u vona ri thyiwile kahle ku ya hi leswi a swi humelela exikolweni lexi? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 4.1.11 Xana Ndzawulo ya Dyondzo yi fanele ku endla yini hi vadyondzisi vo fana na Phyandlasa lava kandziyelaka timfanelo ta vadyondzi hi ku rhandzana na vona va tlhela va va onhela vumundzuku bya vona. (2)

NA**4.2 'KU FELA KONDLO' – KA Khosa**

Tlhela u hlava ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA H

Siku leri Genge a nga ndzi ntlhantlhela hi ta xihontlovila lexi xa vanhu a hi lo timbaa, endlwini yakwe kwale Vleifontein. Genge a a ri karhi a titlonya hi leswa namuneti leyi nga endla hi mihloti ya nkosikazi; a a pfa a cinisa nhloko, a bananisa matsolo hi ku twa miloti ya timbila ta mufi, Mahorha-nsisi Peter Tosh, leti a ti tselekiwile le mpfungwe wa dyimbindzimbindi. A ha ha ri karhi hi dya bulu hi xeva hi vunwa loko ku nghena wanuna wo leha 'ngi i mphogori, wa rhambu ro lala, wa xinhlokwana xintsongo, wa n'wenhle enon'weni, ... A a landza hi mufana loyi a a tikomba a tifanela na mbyana yo hlota hi yona. Va fikile na vona va ku bodlho, emasofeni. Genge u lo nyakwi, a ya khameta lexa muchini wa tinghoma. Mina a ndza ha yime tindleve, kasi Genge a a tikomba a kume vutomi byintshwa. 5

'Awu, se u kona he xaka ra mina?'

'Ina xaka mani, wo nandzu ku nga nkumba!' Ku hlamula Bermuda a karhi a titshuva nhamu wonge o luma hi vunamba. 10

'Swa rini?'

'Swa sweswi, a ndzi si nghena na le kaya.'

'U huma ePolokwane sweswi, swi lava u manga u ya chela ntsuvi ekaya xaka, a wu swi voni?'

15

- 4.2.1 Xana vanhu lava va vulavula va ri kwihhi? (1)
- 4.2.2 Bermuda a a tirha kwihhi naswona a huma etikweni rihi? (2)
- 4.2.3 Hlamusela hi ku komisa mahanyelo ya Bermuda. (2)
- 4.2.4 Nyika xivangelo lexi endleke leswaku Bermuda a nga ha yi eJoni laha a tirha kona. (2)
- 4.2.5 Loko Bermuda a ku: '... ndzi bile hi nenge ... ku suka ePolokwane ku ta fika kwala Louis Trichardt ...', a a vula yini? (1)
- 4.2.6 Genge u na vumunhu byo hatlisela ku teka xiboho handle ko kumisisa kumbe ku yingisela mhaka. Seketela mhaka leyi. (2)
- 4.2.7 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumeke eka xirungulwana lexi? (2)
- 4.2.8 Kombisa ku yelana ka vito ra xirungulwana ra 'Ku fela kondlo' na mahungu ya xirungulwana. (2)
- 4.2.9 Hi ku vona ka wena xana Genge a ha ta swi kota ku va endzela endzhaku ka leswi n'wi humeleleke eka xirungulwana lexi? (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI**XIVUTISO XA 5**

- 5.1 Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

U NGA HLEKI – KG Baloyi

- 1 Swi ni fenya kwihi ku hluveka ka un'wana makwenu?
 2 Kunene xo tsakisa munhu a xi sukeli kule,
 3 Vona, u hluvekile u lo sarisa sweswi,
 4 Onge a hi yena munhu luya wa miri,
 5 Munhu luya wa ntlhohe,
 6 Miri luwa ni ntlhohe nkwe!
- 7 Xikumakumani xa misava xi n'wi kumile,
 8 Futhi a hi mona xi nga nawo,
 9 A hi tihanyi xi nga nato,
 10 Lunya ra xona!
 11 Xi tswongile mongo wa vutomi bya makwerhu,
 12 Misiheni ya ngati xi nyunyetile vuxungu bya rifu.
- 13 A hi mafenya u nga hleki,
 14 Swona lexi dyaka nkava wa makwerhu a xi nga dyi ni wa wena ke?
 15 U nga n'wi hlekuli,
 16 U nga n'wi ntseteli hi marha, onge u xivatla-nkombe
 17 Na wena a wu titivi,
 18 U nga n'wi nyefuli i makwenu.
- 19 Ntshimbitelo wa nkarhi wa hi vupfisa,
 20 Hi tshimbitelekile hi swi twile,
 21 Nkarhi wu hi yimisa hi nenge wun'we,
 22 Ha phewaphewa,
 23 Hi thamukathamuka,
 24 Hi hetelela hi ku wa hi magomu.

- 5.1.1 Hi mintila ya mune katsakanya hungunkulu leri mutlhokovetseri a lavaka ku ri hundzisa hi xitlhokovetselo lexi. (3)
- 5.1.2 Xana ntila wa 3 lowu nge: '... u hluvekile u lo sarisa sweswi' wu hlamusela yini? (2)
- 5.1.3 Tsavula rito eka ntila wa 6 leri kombisaka ku hela ka swilo. (1)

- 5.1.4 Marito ya 'U nga hleki' eka nhlokomhaka ya kombisa ku ...
Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga yona eka leti landzelaka:
- A pfumelela
B tshinya
C hlohletela
D holovela (1)
- 5.1.5 Kombisa nkoka wa ku vuyeleriwa ka marito 'u nga n'wi' eka mintila ya 15, 16 na 18. (2)
- 5.1.6 Tsavula xivulavulelo eka ndzimana yo hetelela lexi vulaka ku xanisiwa hi nkarhi. (1)
- 5.1.7 Kombisa xifaniso xa le miehlekweni lexi vumbiwaka hi mutlhokovetseri eka ntila wa 22 lowu nge, 'Ha phewaphewa'. (2)
- 5.1.8 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumaka eka xitlhokovetselo lexi? (2)
- 5.1.9 Tanihi muhlayi u nga vula yini hi vuxaka bya xivulwa xo hetelela na mahetelelo ya xitlhokovetselo lexi? (3)

NA

- 5.2 Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

SORISA – KG Baloyi

- 1 Vo ku sola ntsena we' Sorisa
2 Mintirho yaku yi yi tlula kule mintirho ya tihosi,
3 Kambe lava a va swi voni,
4 Mahlo ya vona ya tsan'wa xiyimo xaku.
- 5 Xana swi va njhani?
6 Kasi swi ta hi kwihi?
7 Ku sola munhu hi xiyimo xakwe,
8 Ndhuna ya risokoti a va si yi twa xana?
9 Xana va ta xalamuka rini?
10 Phela risokoti ri dle' ndlopfu.
- 11 Mintirho yaku yi dlokonya timbilu ta va lunya,
12 Qhuvaka na gondzo raku wena Sorisa,
13 Ku ku tsan'wa ka vona a hi ka matilo,
14 A va lava ku ri vona,
15 Ku ri vona vo dzuneka,
16 A va swi tivi leswaku ku vulavula mintirho.

17	Va nga kali va ku dunga xihlovo xa vumunhu,
18	Va nga kali va ku pfindlusa xiyimo xa miehleketo,
19	U nga tshami u rindzela xinkhenso xa munhu,
20	Wena tlhavela mahlweni ni vunene na ntiyiso,
21	'Dankie' ya munhu i ...
22	Sorisa, munhu a wu nga n'wi koti,
23	U tsandze xisibi ni dinda,
24	A tlhela a tsandza ni Muvumbi hi byakwe,
25	Munhu i nene eka yena n'wini.
26	Wena u nga yi hi yena.

- 5.2.1 Nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi hi mintila ya mune. (3)
- 5.2.2 Hi wihi nkoka wa ku va mutlhokovetseri a tirhisile rito 'ntsena' eka ntila wa 1 lowu nge: 'Va ku sola ntsena we' Sorisa? (2)
- 5.2.3 Mbuyelelo wa mfungho wa xivutiso eka mintila ya 5, 6 na 9 wu paluxa ku titwa muni ka mutlhokovetseri? (2)
- 5.2.4 Xana rito 'xiyimo' eka ntila wa 7 lowu nge, 'Ku sola munhu hi xiyimo xakwe' ri vula yini eka xitlhokovetselo lexi? (1)
- 5.2.5 Mutlhokovetseri u vula yini eka ntila wa 18 lowu nge:
'Va nga kali va ku pfindlusa xiyimo xa miehleketo.' (2)
- 5.2.6 Hikwalaho ka yini mutlhokovetseri a nga hetisangi marito ya ntila wa 21? (2)
- 5.2.7 Kombisa nkoka wa ku va mutlhokovetseri a tirhisile letere lerikulu eka rito 'Muvumbi' eka ntila wa 24. (2)
- 5.2.8 Ndzimana ya 3 yi paluxa yini hi vumunhu bya Sorisa? (1)
- 5.2.9 Nkarhi wun'wana vito ra munhu ra landzelela. Seketela mhaka leyi hi vito ra Sorisa eka xitlhokovetselo lexi. (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70